

Zakonik o sodnem kazenskem postopku iz leta 1929, njegova načela in zgodovina

JELKA MELIK

Današnji čas na Slovenskem zaznamujeta želja in potreba po ponovnem vključevanju v kulturo Zahodne Evrope na vseh področjih človekovega idejstvom. To velja tudi za pravo, sistem pravil, ki urejajo sožitje ljudi v neki družbi, in še prav posebej za kazensko pravo, ki predstavlja v nekem smislu jedro celotnega prava. Pogoj za razumevanje in ocenitev sedanjega stanja ter načrtovanja v prihodnosti je poznavanje preteklosti, predvsem temeljnih dejavnikov, ki so na razvoj vplivali. Arhivi kot velike shrambe spomina morajo odbrati in ohraniti tiste dokumente, ki bodo pri poznavanju podrobnih zgodovinskih dejstev kar najbolj koristili in bodo v kar največji meri predstavili resnico.

Zelo pomemben v razvoju kazenskega prava je čas pred drugo svetovno vojno. Ta doba predstavlja zaključek dolgega razdobja, v katerem je na Slovenskem veljalo kazensko pravo, ki je bilo, vsaj po zasnovi in vodilnih načelih, enako kazenskemu pravu najrazvitejših in pravno najbolj urejenih držav. Leta 1994 smo v Arhivih¹ v kratkem podali sliko kazenskega materialnega prava, sestave pravnih pravil, s katerimi so določena kazniva dejanja, kazni in drugi ukrepi za storilce kaznivih dejanj ter pogoji za njihovo uporabo. Kazensko materialno pravo je le del kazenskega prava neke države. Pravni predpisi omogočajo, da se to pravo izvaja, da stopi v življenje, da se uporabi v stvarnih (konkretnih) primerih. Kadar je bilo neko kaznivo dejanje storjeno, pa sestavljajo kazensko procesno ali postopkovno pravo. To pravo je vsebovano predvsem v zakonu o kazenskem postopku, delno pa že v ustavi, zakonih, ki določajo sestavo in delovanje organov, ki v kazenskem postopku nastopajo, ter v meddržavnih pogodbah.

V zadnjih desetih letih kraljevine Jugoslavije, od leta 1930 naprej, je na Slovenskem veljal Zakon o sodnem kazenskem postopku z dne 16. februarja 1929. Zakon je bil izdelan na podlagi hrvaško-slavonskega kazenskega postopnika iz leta 1875 in je bil zelo veren posnetek avstrijskega Kazenskopravnega reda iz leta 1873.² Leta je nastal s predelavo avstrijskega kazenskega procesnega zakona iz leta 1850, ki je že vpeljal nekatera še danes v Zahodni in osrednji Evropi veljavna načela, kot akuzatorno ali obtožno načelo,

načelo istnosti, javnosti, svobodne presoje dokazov, načelo iskanja materialne resnice. Ta postopnik je koreninil na eni strani v francoskem kazenskem postopniku, sprejetim leta 1808 in na drugi strani v avstrijskem inkvizitornem kazenskem postopniku iz leta 1803. Omenjeni francoski zakon o kazenskem procesnem pravu je nosil v sebi poleg starega francoskega predvsem prvine angleškega kazenskega procesnega prava. Avstrijski kazenski proces iz leta 1803 pa je bil potomec nemškega inkvizitornega kazenskega postopkovnega prava, ki je bil zopet naslednik starega germanskega plemenskega prava in sprejema, na rimskem ter kanonskem pravu temelječega prava italijanskih mest 15. in 16. stoletja. Tako je torej kazenski postopek iz leta 1929 nosil v sebi dosežke avstrijskega, nemškega, angleškega, francoskega, italijanskega, kanonskega in rimskega prava.

Poglejmo, kako je v grobem potekal razvoj določb in načel kazenskega postopka. Rimsko pravo je v dobi republike poznalo kazenski postopek, ki se je začel izključno le na zahtevo upravičenega tožileca. V postopku, posnetem po civilnem pravnem postopku, sta nastopala kot stranki tožilec na eni strani in obdolženec na drugi, sodišče je opravljalo le nalogo sojenja. Katere dokaze je bilo potrebno zbrati za obsodbo, praviloma ni bilo določeno, temveč je bilo sodnikom prepuščeno, da o dokazni moči zhranih dokazov odločajo po svobodnem preudarku. V kasnejši dobi, v dobi cesarstva, so se že pojavili zametki ustanov, katerih razvoj in izroditev bomo spremljali skozi stoletja: potrebnost soglasne izpovedi dveh neoporečnih prič, da se neko dejstvo smatra za dokazano; dopuščanje torture za pridobitev priznanja; tajnost postopka; pravno sredstvo priziv. Pojavi se tudi naziranje, da kaznivo dejanje ne oškoduje le privatnih, temveč tudi družbene, javne dobrine, kar se je odrazilo v spremenjenem položaju sodnika, ki mora kot organ oblasti zastopati javno korist, če tega ne storijo stranke.

Na temelju rimskega in kanonskega kazenskega prava sta glosatorska in postglosatorska šola, ki sta delovali na prvi pravni fakulteti v Evropi od konca 11. do srede 15. stoletja. Ustvarili sta kazensko procesno pravo, ki so ga uporabljala italijanska svetna sodišča. Tako so se določene ustanove rimskega kot kanonskega prava, ki ga je ustvarila cerkev, izvršujoč kazensko oblast na podlagi rimskega prava od 10. stoletja dalje, razvijale naprej v praksi teh sodišč. Če omenjenim ustanovam rimskega prava, ki so krepko zaznamovale kazenski postopek dolgih stoletij, se je

¹ Jelka Melik, Kazensko materialno pravo na Slovenskem 1930-1941, Arhivi XVII/1994, str. 43-45.

² Zgodovinski oris je sestavljen predvsem por: Nikola Ogurelica, Kazensko procesualno pravo, Zagreb 1899, str. 3-73 in Vladimir Bayer, Kazensko postopkovno pravo, Zagreb 1943.

priključila ustanova kanonskega prava, ki je bila zasnovana kot izjema in ne kot pravilo; inkvizicijski kazenski postopek. Akuzatorni postopek rimskega prava namreč ni mogel v celoti zadovoljiti potrebe po zatiranju kriminalitete.

V dobi renesanse je prišlo do recepcije rimsko-kanonskega materialnega in formalnega prava najprej v delnih nemških zakonih in nato v času Karla V. v zakoniku za celo cesarstvo leta 1532, ki je nosil latinsko ime *Constitutio Criminalis Carolina* (CCC). Predstavljal je spojitev rimsko-kanonskega kazenskega prava, kot so ga razvila sodišča italijanskih mest, s starim germanskim pravom. Na Slovenskem je CCC veljal le kot dopolnitev krajevnih in deželnih predpisov, torej drugovrstno, pomožno.³ Recepcija tujega prava se je v nemškem cesarstvu nadaljevala tudi poslej in je bila nekako zaključena šele v 17. stoletju.

V 18. stoletju je bil postopoma odpravljen akuzatorni, obtožni postopek, ki pa je v praksi že dolgo postajal vse bolj redek pojav. Popolnoma inkvizicijski so bili vsi nemški zakoni, ki so prav v začetku 19. stoletja urejali kazenski postopek. Vsi so temeljili na CCC. Za naše kraje je veljal avstrijski zakon iz leta 1803. V dobi absolutne monarhije je bilo namreč v veljavi, v skladu s političnimi nazori o pomenu in vlogi države, temeljno vodilo, da se kazniva dejanja preganjajo v korist družbe in se ne smejo prepuščati samovolji posameznika. Ta vsekakor napredna misel, stopinja naprej od rimskega obtožnega načela, pa je prinesla s seboj pomanjkljivosti, ki so z razvojem v tej smeri pripeljale v prave zablode. Izpeljava oficialnega načela v praksi je pomenila predvsem, da mora sodnik delati po službeni dolžnosti, praviloma ne oziraje se na oškodovanca. Vodilo dokaznega prava, ki je sledilo temu načelu, je bilo iskanje objektivne resnice. Zakonodajalec je proučil, kakšno vrednost imajo po splošnih zakonih ljudskega mišljenja posamezne vrste dokazov, ki se v stvarnosti pojavljajo v različnih oblikah in te ugotovitve pretvoril v pravna pravila, obvezna za sodnike. Ta pravila so torej določala vnaprej pravno vrednost posameznih vrst dokazov in posameznih oblik dokazov določene vrste v tem smislu, da so predpisala sodniku, kakšni morajo biti na njihovi podlagi njegovi zaključki. Kot dokazna sredstva je zakonodajalec naštevvala sodni ogled, izpoved prič, listine, izpoved obdolženega, izpoved priče in druge in vsebovala obširna določila, v kakšni količini in kakovosti se morajo ti posamezni dokazi pojaviti, da se je na njihovi osnovi ugotovljeno dejstvo štelo za pravno dokazano. Poleg omenjenih značilnosti inkvizicijskega postopka moramo omeniti še posebej tajnost, posrednost, pismenost. Sodni kazenski proces je bil razdeljen na dva dela: preiskavo in sojenje. V prvem delu je nastopal sodnik inkvizent, ki je vodil preiskavo, v

drugem pa sodni svet, ki je na podlagi izsledkov, spisov preiskave, razsodil o zadevi. Preiskovalcu je bila pri zbiranju gradiva poverjena tako naloga pregona kot tudi obrambe. To je še posebej veljalo za avstrijsko pravo, ki edino ni poznalo stopnje preiskave, ki bi bila namenjena obdolženčevi obrambi. V praksi se je pokazalo, da je zakonodajalec postavljale daleč nadpovprečne zahteve preiskovalcem. To stanje je še poslabšal posredni način sojenja. Svet je moral postaviti inkriminacijo tako v smislu dejanskega stanja kot pravne kvalifikacije, kar je naloga pregona, in upoštevati vse, kar je govorilo v prid obdolženca, kar je naloga obrambe. Vse to je pripeljalo daleč od objektivnosti. Zlasti v avstrijskem pravu je bil obdolženec v resnici le objekt kazenskega postopka.

Pri obravnavanju dobe od CCC do zadnjih inkvizicijskih zakonov v začetku 19. stoletja moramo omeniti še torturo. Karolina je imela med svojimi določbami tudi mučenje kot ustanovo v službi spoznanja resnice. Zakonodajalec se je zavedal nevarnosti, da nekrivi obdolženec prizna dejanje zaradi uporabe torture. Zato je določil, da sodnik ne sme uporabiti tega sredstva, kadar proti obtožencem ne obstajajo dovolj močni indici in dolžnost, da vsebino priznanja preveri z drugimi dokazi. Žal se pri sojenju najtežjih kaznivih dejanj sodniku teh določb ni bilo treba držati. Mednje so spadali kruti procesi proti večšam, ki so močno zaznamovali kazensko sodstvo od konca 16. pa vse do 18. stoletja.⁴ Tako je tudi kazenski zakon *Constitutio Criminalis Theresiana* iz leta 1768, prvi, ki je veljal za vse avstrijske dežele, poznal tako čarovništvo kot torturo. "Zelo značilna za miselnost pravnikov na visokih položajih tiste dobe je bila obravnava coprništva ob pripravah zakonika. Marija Terezija je menila, da je 'vešče najti le tam, kjer vlada nevednost'. Kompilacijska komisija je vztrajala na tem, da je pogodba s hudičem mogoča, nakar je cesarica končno pristala na predlagani člen."⁵ Čarovniški procesi so sčasoma pojenjali. Novi nazori, ki so se počasi prebujali, so povzročali spremembe v pravni filozofiji, znanosti in končno tudi v zakonodaji. Na področju kazenskega postopka je prišlo do ukinitve največjih nepravilnosti. Torturo so ukiniteli najprej v Prusiji, leta 1776 jo je opustila Marija Terezija. Inkvizitorni sodnik si je moral prizadevati, da za vsako ceno dobi obtoženčovo priznanje. Veljalo je namreč prepričanje, da je obdolženec sodiščen dolžan odgovorjati na zastavljena vprašanja. Po odpravi torture se zato uvedejo kazni zaradi neposlušnosti. Avstrijski zakon iz leta 1803 je s sprejetjem negativne dokazne teorije tudi predstavljal korak v novo smer. Zakon je predpisal kakovost

³ Sergij Vilfan, *Dokumenti slovenstva*, Ljubljana 1994, str. 127.

⁴ Več o tem glej: Marjeta Trtnik Volasko, Matevž Kušir, *Čarnivnice*, Ljubljana 1995, str. 235.

⁵ Sergij Vilfan, *Reforme kazenskega prava in postopka v 18. stoletju*, *Zbornik znanstvenih razprav XLVI*, str. 4.

javnim organom. Razlika je bila v organizaciji teh organov. Dejavnost pregona je bila ločena od dejavnosti sojenja. Veljalo je načelo oficialnosti, kar pomeni, da kazenski postopek sproži organ pregona v korist družbe opravlja je službeno dolžnost (*officium*). Seveda to načelo ni bilo izpeljano v popolnosti. Obstajala je manjša skupina kaznivih dejanj, katerih pregon je bil prepuščen privatni tožhi. V teh primerih je državni tožilce vstopil v postopek le na zahtevo pooblaščenega tožilca. Drugo važno načelo je bilo načelo akuzatornosti ali obtožno načelo. Postopek je bil v zasnovi urejen tako, da je bilo sodišču v kar največji meri prepuščeno le sojenje, zastopanje koristi nasprotnih strank, pregona in obrambe, pa vzeto iz njegove dejavnosti. Tudi tu načelo ni bilo dosledno speljano. Predvsem ni veljalo v prvem delu postopka, ki je še ostal inkvizitoren, pa tudi sodišču je še vedno ostala pravica, da izvede tudi take dokaze, ki jih nobena stranka ni predlagala. Veljalo je načelo iskanja materialne resnice. Tudi inkvizicijski postopek je postavljaj zahtevo iskanja objektivne resnice, a iskal jo je prek dokaznih pravil in tako le formalno resnico. Tu je ocena dokazne moči različnih dokazov prepuščena sodniku in njegovemu predarku, ki je bil vezan le na pravila razumnega mišljenja in ne več na pravne predpise. Pomenitno vodilo, na katerem je slonel kazenski postopek, je bilo tudi načelo neposrednosti in ustnosti. Pri inkvizicijskem postopku je veljal pisni način, saj je sodišče odločalo le na temelju spisov preiskave; sedaj pa je bilo potrebno, da so se vsi dokazi izvedli neposredno pred sodniki na glavni razpravi, ko so lahko sami postavljali vprašanja po lastnih spoznanjih in potrebah. Preiskava ima sedaj le namen zbrati gradivo, ki je potrebno za odločitev, ali naj obdolžena postavijo pred sodišče ali ne. Glavna razprava je bila javna in lahko ji je prisostvoval vsak polnoleten državljan, in njej se je smelo javno razpravljati in pisati. Načelo javnosti ni veljalo v prvem delu postopka, pa tudi ne za sklepanje in glasovanje sodnikov. Drugi evropski kazenski procesni zakoni so dopuščali izključitev javnosti, kadar so to zahtevali razlogi javnega reda ali javne morale. Naše pravo je dodalo še državno varnost. Edino načelo, ki je veljalo v vseh osrednje- in zahodnoevropskih državah, razen v Jugoslaviji, je bilo načelo sodelovanja nepoklicanih sodnikov pri sojenju. Ohstajata dve obliki vključevanja laikov v kazenskem postopku. Porotniki, ki z odgovori na vprašanja samostojno odločajo o krivdi, in prisodniki (skabinji), ki skupaj s poklicnimi sodniki v sodnem zboru odločajo o krivdi in kazni. Francija je prva uvedla poroto po angleškem vzoru in sledile so ji v 19. stoletju nemške dežele. Tudi pri nas smo poznali poroto vse do leta 1930. Pravna znanost je začela kritično razpravljati o tej obliki sodelovanja nestrokovnjakov v kazenskem postopku in mnoge evropske države so postopno prešle na

drugo obliko. Jugoslavija se je odločila, da laikov sploh ne vključi v razsojanje, čeprav se Slovenci, kot poročila Dolenc, s tem nikakor niso strinjali.¹⁰

Tak je bil v glavnih obrisih kazenski postopek, ki je veljal na slovenskih tleh do druge svetovne vojne. Po vojni smo dobili popolnoma novo ureditev, ki ni zrasla na temeljih prejšnje, temveč je našla svoj vzor na drugem koncu Evrope - v Sovjetski zvezi.

ZUSAMMENFASSUNG

DAS GESETZ ÜBER DAS GERICHTLICHE STRAFVERFAHREN AUS DEM JAHRE 1929, SEINE GRUNDSÄTZE UND SEINE GESCHICHTE

Der Beitrag bietet eine kurze Übersicht über die Grundsätze des Gesetzes über das gerichtliche Strafverfahren aus dem Jahre 1929, das bis zum Zweiten Weltkrieg Geltung hatte. Dieser Zeitabschnitt ist für die Entwicklung des Strafrechts von großer Bedeutung, bedeutet er doch den Abschluß einer langen Periode, in der ein Strafverfahrensrecht Geltung hatte, das wenigstens in seinen Ansätzen dem Strafrecht der entwickeltesten und rechtlich fortgeschrittensten Staaten gleich. Die Kenntnis der Tätigkeit und Geschäftsführung der Strafgerichte sowie ihrer Organisation ist bei der Auswertung und bei der fachlichen Bearbeitung ihres Archivfonds vor allem deswegen von Bedeutung, weil diese Gerichte in allen Gesellschaften eine sehr wichtige Rolle spielen.

SUMMARY

THE 1929 CODE ON PENAL PROCEEDINGS, ITS PRINCIPLES AND HISTORY

The article describes the historical development and principles of the Penal Code of 1929, which was in force until World War II. This is a very important period in the development of criminal law in Slovenia, as it represents the end of a long period during which criminal proceedings were in force in Slovenia, the concept and basic principles of which resembled the criminal laws of the countries which were most developed and which had the most advanced legislatures. It is essential to have a knowledge of the work and administration of criminal courts and their organisation (which is a prerequisite for the evaluation and management of their archival records), because these courts play an important role in every society.

¹⁰ Metod Dolenc, Sodni kazenski postopnik kraljevine Jugoslavije, Ljubljana 1932, str. 14-23.